

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Стасюк Надії Андріївни

на тему: **«Кримінологічна характеристика домашнього насильства»**,

подане на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. За останні декілька десятиліть насильство щодо жінок і дітей – в більш широкому аспекті – домашнє насильство, привертає підвищену увагу з боку міжнародної спільноти. Протягом цього періоду було здійснено кілька вирішальних кроків, серед яких: ухвалення Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в 1979 р., а також загальних рекомендацій та висновків, затверджених Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок; Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок в 1993 р.; Міжамериканської конвенції про запобігання, покарання і викорінення насильства щодо жінок в 1994 р.; Пекінської декларації в 1995 р.; Протоколу про права жінок в Африці до Африканської хартії прав людини і народів в 2003 р.; і це лише деякі з них. Таким чином, існує потужна міжнародно-правова база в галузі боротьби з насильством щодо жінок. Рада Європи також ухвалила низку рішень і дій, спрямованих на вирішення проблеми насильства щодо жінок, в першу чергу, План дій від 1995 р., Рекомендацію Rec (2002) Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про захист жінок від насильства від 2002 р. і, нарешті, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, також відому як Стамбульська конвенція. Фактично, Стамбульська конвенція є найбільш повним і далекосяжним документом у цій галузі, оскільки у ній поєднано кращі світові стандарти та практики. Вона також відтворює сучасний погляд на права людини, який передбачає розуміння того, що боротьба з насильством стосовно жінок є обов'язком держави. Стамбульська конвенція набула чинності 1 серпня 2014 р. після її ратифікації 10 державами. Україна, як одна з країн-авторок Стамбульської Конвенції, підписала її 07 листопада 2011 року, а ратифікувала тільки 20 червня 2022 року, ухваливши Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». До ратифікації Стамбульської Конвенції в Україні було прийнято низку нормативних актів щодо запобігання насильству жінок та домашньому насильству, основним з яких є Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Вказаним законом імплементовано положення Стамбульської конвенції у національне законодавство, зокрема змінено кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім

наси́льством. Відносно новий характер відповідних кримінально-правових заборон передбачає необхідність дослідження кримінологічної характеристики групи кримінальних правопорушень, які можна визначити як домашнє насильство.

Обґрунтовуючи актуальність обраної теми, також варто наголосити на тому, що домашнє насильство як негативне антисоціальне, суспільно небезпечне явище становить неабияку загрозу для функціонування інституту сім'ї, загострення родинних взаємовідносин, нівелює конституційне положення, за якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). З метою гарантування і забезпечення дієвості та ефективності безпеки українських громадян, а також зміцнення сімейних цінностей постає необхідність розроблення заходів в частині запобігання і протидії домашньому насильству.

Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Н. А. Стасюк свідчить також її *зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами*. Наукове дослідження виконано відповідно до Указу Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»; Указу Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку України – 2020»; Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами».

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з кримінології, кримінального, кримінально-процесуального, міжнародного права, законодавство України, законодавство інших держав та міжнародно-правові акти; загальний перелік використаних джерел складає 200 найменувань.

При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані здобувачкою переважно критично – з проведенням аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загально наукову культуру. У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікацій.

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Репрезентативним є емпіричний матеріал дослідження, що вплинуло на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків

проведеного Н. А. Стасюк дослідження. Насамперед, це узагальнені дані анкетування (опитування) 100 працівників ГУНП в Хмельницькій області, статистичні дані Національної поліції, судова статистика.

Поставлені здобувачкою завдання дозволили всебічно розкрити тему наукового дослідження та досягти його мету – здійснення комплексного аналізу наукових праць чинного та зарубіжного законодавства, що визначають особливості домашнього насильства з точки зору кримінологічної характеристики, виявлення основних недоліків та прогалин законодавчого регулювання запобігання та протидії розповсюдженню домашнього насильства, формування власних рекомендацій та обґрунтованих пропозицій щодо мінімізації випадків вчинення домашнього насильства.

Відповідає встановленим вимогам та не викликає заперечень *предмет* дослідження – кримінологічна характеристика домашнього насильства.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним теоретичним та практичним дослідженням кримінологічної характеристики домашнього насильства в Україні.

Комплексне опрацювання та системний аналіз наукових джерел, нормативних актів в їх генезисному та порівняльно-правовому аспектах, а також судових прецедентів і рішень, інших практичних матеріалів, дало можливість здобувачці сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації, що відзначаються достовірністю. До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести наступні:

Насамперед, хочу відзначити пропозицію авторки щодо необхідності впровадження нового інституту протидії та запобігання домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству. Нею пропонується спрямувати діяльність такої особи (її офісу) на реалізацію парламентського контролю у заходах попередження та протидії всім проявам домашнього насильства, в тому числі надання допомоги (зокрема, це стосується правової та психологічної) жертвам домашнього насильства.

Важливим для кримінологічної науки є ряд висновків авторки щодо характеристики жертви домашнього насильства і особи, яка вчиняє домашнє насильство – особливо здійснена нею типологія таких осіб, висновків і пояснень щодо віктимності домашнього насильства, а також результати дослідження детермінант вчинення домашнього насильства.

Науку кримінального права безумовно збагатять висновки авторки, зроблені в процесі визначення ознак насильства і домашнього насильства як кримінально-правових категорій, пропозиції щодо удосконалення чинної

редакції ст. 126-1 КК України, та результати дослідження етапів криміналізації домашнього насильства в Україні.

Заслуговує бути відзначеною значна робота, проведена здобувачкою щодо дослідження досвіду окремих зарубіжних держав у питаннях протидії та запобігання домашньому насильству, та визначення тих аспектів, які можуть бути запозичені в Україні, а саме: впровадження розширеної системи ордерів, а також збільшення мережі спеціальних закладів, що надають прихисток постраждалим від домашнього насильства, посилення контролю за відносинами між жертвою та особою, яка вчиняє домашнє насильство у випадку їхнього спілкування чи зустрічей, збільшення кількості обмежень, що передбачені для особи, яка вчиняє домашнє насильство у випадку застосування обмежувального припису (досвід країн англосаксонської правової системи); опрацювання можливості застосування електронних браслетів до особи, яка вчинила домашнє насильство; необхідність функціонування розгалуженої мережі соціальних закладів щодо реагування на можливі випадки домашнього насильства; запровадження процедури «блакитних карток», що носить профілактичний характер (досвід окремих країн континентальної правової системи).

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу наукових праць чинного українського та зарубіжного законодавства, що визначають особливості домашнього насильства з точки зору кримінологічної характеристики, виявлення основних недоліків та прогалин законодавчого регулювання запобігання та протидії домашньому насильству, формування власних рекомендацій та обґрунтованих пропозицій щодо мінімізації випадків вчинення цих деліктів.

Для досягнення зазначеної мети здобувачкою у повному обсязі виконано такі завдання:

- розглянуто генезис криміналізації домашнього насильства та його соціальну обумовленість;
- визначено правову природу домашнього насильства як кримінологічної категорії;
- описано детермінанти вчинення та розповсюдження випадків домашнього насильства;
- розкрито поняття та ознаки особи, яка вчиняє домашнє насильство, її кримінологічний портрет;
- сформульовано класифікацію та типологію осіб, які вчиняють домашнє насильство;
- проаналізовано кримінологічну характеристику жертви домашнього насильства;
- охарактеризовано зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству;

– запропоновано шляхи усунення проблемних аспектів запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки вдало підібраній *методології* та вмілому її застосуванню.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, діалектичний метод використано для розгляду і дослідження проблематики домашнього насильства в єдності її соціального змісту та юридичної форми (підрозділ 1.2). За допомогою логіко-семантичного підходу сформульовано понятійний апарат, що застосовувався у дослідженні (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); методом герменевтики досліджено нормативно-правові акти та інші джерела для їх подальшої інтерпретації (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 3.2). За допомогою історичного методу ґрунтовно розглянуто генезис розвитку криміналізації домашнього насильства (підрозділ 1.1). За допомогою системно-структурного методу сформульовано типологію осіб, які вчиняють домашнє насильство, класифікацію жертв цих злочинів, їх детермінанти (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод використано у процесі аналізу зарубіжного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству. Соціологічний метод наукового дослідження дав змогу з'ясувати думку громадян щодо основних аспектів кримінологічної характеристики домашнього насильства, а саме детермінантів, що його провокують, портрету особи, що вчинила домашнє насильство, жертви домашнього насильства (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони мають як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, а відтак можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – у якості основи щодо подальших наукових розробок із досліджуваної проблематики;

- правотворчій діяльності – при проведенні правової експертизи відповідних нормативно-правових актів;

- правозастосовній діяльності – для покращення діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашнього насильства (акт впровадження Служби у справах дітей, сім'ї та молоді Улашанівської ТГ);

- навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право» та підготовці навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національного університету біоресурсів і природокористування України).

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам МОН України. Основні положення та висновки дисертації відображено в 11 наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до

переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у наукових виданнях інших держав, шість тез наукових доповідей.

Достатньою є **апробація результатів дисертації**. Основні теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, викладені у дослідженні, апробовані на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Eurasian scientific congress» (м. Барселона, Іспанія, 2020 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Innovative development of science and education» (м. Афіни, Греція, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Київ, 2021 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Priority directions of science and technology development» (м. Київ, 2020 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Actual trends of modern scientific research» (м. Мюнхен, Німеччина, 2020 р.)

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації. Дисертаційне дослідження, на думку офіційного опонента, викликає ряд зауважень, окремі висновки та пропозиції автора є недостатньо аргументованими та мають бути розглянуті в дискусії під час захисту дисертації:

1. Некоректно визначено об'єкт наукового дослідження (на думку дисертантки, таким є «суспільні відносини, що виникають у процесі застосування кримінологічної характеристики домашнього насильства» (с. 18)), адже: а) не зрозуміло, хто, на думку автора, «застосовує» кримінологічну характеристику, і які суспільні відносини у зв'язку з цим виникають (сторони, зміст таких відносин); б) наука кримінологія досліджує злочинність як соціально-правове явище, а кримінологічна характеристика традиційно здійснюється (надається, проводиться, але аж ніяк не «застосовується») щодо певної категорії кримінальних правопорушень (злочинів) або певної групи таких правопорушень. Отже, більш точним було б визначити об'єктом дослідження насильницьку злочинність у сім'ї (злочинність у сфері домашнього насильства тощо) як соціально-правове явище.

2. На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки відсутнє єдине розуміння поняття «кримінологічна характеристика», зокрема бачення її складових. Достатньо різноманітні погляди науковців з цього приводу можна спробувати об'єднати у дві великі групи – ті, хто пропонують скорочений перелік складових, які містять показники математичного характеру, та ті, хто пропонує розширений перелік і до математичних показників додають детермінаційні та попереджувально-значущі ознаки (див., зокрема, наукову публікацію Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 8.) Очевидно, що визначення завдань і змістовного наповнення роботи з обраною темою наукового дослідження передбачало з'ясування змісту самого поняття «кримінологічна характеристика».

Для цих же цілей авторці дисертації необхідно було визначитись із тим, у якому значенні в темі дослідження вживається поняття «домашнє насильство» – як позначення однойменного виду кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, або як загальна назва групи кримінальних правопорушень. Якщо йдеться про другий варіант (судячи зі змісту роботи, дисертантка обрала саме такий шлях), надзвичайно важливим було чітко окреслити предмет дослідження – відповідну групу кримінальних правопорушень, що підпадають під ознаки «домашнього насильства». Водночас у тексті роботи межі цієї групи невизначені, «розмиті». Наприклад, на с. 32 роботи дисертантка називає такі злочини, основою яких, на її думку, стало насильство у сім'ї : «злісне ухилення від сплати аліментів або від утримання малолітніх дітей (ст. 122); злісне ухилення від надання допомоги непрацездатним батькам (ст. 123); примус жінки до вступу в шлюб або перешкоджання вступу в шлюб (ст. 233); укладення угоди про шлюб з особою, яка не досягла шлюбного віку (ст. 234)... (примушування жінки до вступу в статевий зв'язок (ст. 118); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 119); розпусні дії (ст. 120) (тут йдеться про статті КК 1960 р. – І. Д.) Досліджуючи норми чинного КК України, авторка зауважує: «кримінальні правопорушення, що є прямо пов'язані з домашнім насильством, можуть мати форму: фізичного насильства (наприклад, ст.-ст. 125, 135, 166 КК України); сексуального насильства (ст.-ст. 152, 153, 154 КК України); економічного насильства (ст. 150, 167 КК України); психічного насильства (ст. 129, 168 КК України)» (с. 35). З огляду на використання формулювання «наприклад», стає зрозумілим, що це не вичерпний перелік проявів домашнього насильства.

Водночас, окремі твердження дисертантки дозволяють припустити, що категорія «домашнє насильство» вживається нею і у вузькому значенні: наприклад, на с. 33 зазначається: «Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою

реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», було внесено зміни до чинного КК України у 2019 році та криміналізовано домашнє насильство» (зазначеним Законом КК України був доповнений ст. 126-1 – І. Д.). За таких обставин, постає запитання: наведені авторкою роботи статистичні дані і обраховані нею показники стосуються лише правопорушень за ст. 126-1 КК України чи й інших категорій кримінальних правопорушень?

3. Варто відзначити, що у роботі наявні внутрішні змістовні суперечності. Наприклад, даючи визначення поняття домашнього насильства, дисертантка називає його ознакою те, що відповідна агресивна поведінка «спричиняє фізичну або психічну шкоду особі *чи ставить під загрозу спричинення такої шкоди*» (виділене мною – І. Д.) (с. 2). Водночас, визначаючи поняття жертви домашнього насильства, авторка акцентує увагу на тому, що це особа «якій завдано фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди» (с. 103). Як бачимо, у першому визначенні йдеться і про загрозу спричинення шкоду, а у другому лише про реальні наслідки. Ще один приклад: однією з ознак насильства на с. 40, 47 пані Надія називає активний характер поведінки правопорушника («Насильство виражається у активному впливі на іншу людину, тобто є активним актом, що проявляється через певні форми (наприклад, удар, поштовх і т. і.)»); водночас на с. 75 стверджується про можливість вчинення насильницьких кримінальних правопорушень і шляхом бездіяльності («Насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення може становити собою форму прояву дії або бездіяльності»).

4. Поверховим є висновок дисертантки про те, що класифікація видів домашнього насильства наведена у Законі (№ 2227-VIII від 06.12.2017 – І. Д) є більш повною та вичерпною, ніж класифікація домашнього насильства за кримінальним кодексом (с. 96). Роблячи такий висновок, науковиця спирається лише на текст ст. 126-1 КК України, в якій справді йдеться про фізичне, психологічне або економічне насильство, але залишає поза увагою той факт, що сексуальне насильство криміналізоване у інших статтях КК України (див. Розділ IV Особливої частини КК України).

5. Робота не позбавлена ряду неточностей і описок, на кшталт «адміністративні злочини» (с. 80) – злочини можуть бути тільки кримінальними, «відсильні норми» щодо ст. 126-1 КК України (с. 131, 132) – хоча диспозиція цієї статті є не відсильною, а бланкетною.

Разом із тим, вищевикладені положення здебільшого мають дискусійний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття предмету дисертації та її окремих питань, окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанти та її наукового керівника. Ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації

Н. А. Стасюк, а свідчать лише про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних автором проблем.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Стасюк Надії Андріївни на тему: «Кримінологічна характеристика домашнього насильства» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висувуються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Стасюк Надія Андріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доцент кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права

Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

кандидат юридичних наук, доцент

Ірина ДАВИДОВИЧ

Підпис засідача
вченої СЕКРЕТАР НДЧ
Караульна Н.В.
12.01.2022р.

